

UDC: 347.7(045)(575.1)

INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARINING BOJXONA NAZORATIDA “PARALLEL IMPORT” AMALIYOTI

Almosova Shahnoza Sobirovna,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Xalqaro huquq va inson huquqlari kafedrası o'qituvchisi

ORCID: 0000-0003-4505-5796

e-mail: alshakhnoza18@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada intellektual mulk obyektlarining bojxona nazoratida kuzatiladigan “parallel import” hodisasi tushunchasiga berilgan turli ilmiy ta’riflar bilan birga uning xalqaro savdodagi ahamiyati, davlat iqtisodiy holatiga ta’siri, aholining xarid imkoniyatlarini kengaytirishi muhokama qilinib, intellektual mulk obyektlari bilan bog’liq holatda parallel import masalalari ularning huquqiy muhofazasiga ta’sir ko’rsatadimi-yo’qmi, degan savollarga javob beriladi. Shu bilan bir qatorda, uni milliy qonunchilikda huquqiy tartibga solish masalalari hamda umumiy intellektual mulk huquqlari tizimidagi o’rni muhokama qilinadi. Intellektual mulk huquqlarining tugashi (exhaustion) rejimining ahamiyati, uning xalqaro shartnomalarda aks ettirilishi, jumladan, intellektual mulk bo’yicha xalqaro hujjatlar va JST doirasidagi TRIPS bitimida keltirilgan “parallel import”ga doir qoidalar, xalqaro, mintaqaviy va milliy huquqlar tugashi doktrinalari haqida ham batafsil ma’lumot beriladi. Bundan tashqari, O’zbekiston Respublikasida parallel import va huquqlar tugashi tartibi bilan bog’liq qonunchilikdagi muammolar sud amaliyoti (case study) orqali yoritiladi. Xulosa qismida O’zbekiston Respublikasi bojxona qonunchiligini takomillashtirish, parallel import bo’yicha sudlar va bojxona organlari amaliyotini muvofiqlashtirish yuzasidan mulohazalar keltiriladi.

Kalit so’zlar: bojxona nazorati, TRIPS bitimi, parallel import, huquqlar tugashi tartibi, tovarlarning erkin harakati, intellektual mulk obyektlari huquqiy muhofazasi.

ПРАКТИКА «ПАРАЛЛЕЛЬНОГО ИМПОРТА» ПРИ ТАМОЖЕННОМ КОНТРОЛЕ ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Алмосова Шахноза Собировна,

преподаватель кафедры «Международное право и права человека»

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье, наряду с различными научными определениями явления «параллельный импорт», наблюдаемого при таможенном контроле объектов интеллектуальной собственности, его значение в международной торговле, его влияние на экономическое положение государства, расширение покупательских возможностей населения, обсуждаются вопросы параллельного импорта в случае объектов интеллектуальной собственности, даются ответы на вопросы о том, повлияет ли это на их правовую охрану или нет. Кроме того, обсуждаются вопросы его правового регулирования в национальном законодательстве и его места в системе общих прав интеллектуальной собственности. Подробно указано о важности режима исчерпания прав интеллектуальной собственности, его отражения в международных договорах, в том числе в международных документах по интеллектуальной собственности и положениях о «параллельном импорте», содержащихся в соглашении ТРИПС в рамках ВТО, доктринах об исчерпании международных, региональных и национальных прав. Кроме того, через

кейс освещаются юридические проблемы, связанные с параллельным импортом и порядком истечения срока действия прав в Республике Узбекистан. В заключении сделаны замечания по совершенствованию таможенного законодательства Республики Узбекистан, согласованию практики судов и таможенных органов по параллельному импорту.

Ключевые слова: таможенный контроль, соглашение ТРИПС, параллельный импорт, исчерпание прав, свободное перемещение товаров, правовая охрана объектов интеллектуальной собственности.

THE PRACTICE OF “PARALLEL IMPORT” UNDER CUSTOMS CONTROL OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS

Almosova Shakhnoza Sobirovna,

Lecturer at the Department of International Law and Human Rights,
Tashkent State University of Law

Abstract. In this article, along with various scientific definitions of the phenomenon of “parallel import” observed in the customs control of intellectual property objects, its importance in international trade, its impact on the state’s economic situation, the expansion of purchasing opportunities of the population, and the issues of parallel import in the case of intellectual property objects are discussed. Questions about whether it will affect the legal protection of intellectual property objects or not are answered. In addition, the issues of its legal regulation in the national legislation and its place in the system of general intellectual property rights are discussed. The importance of the exhaustion regime of intellectual property rights, its reflection in international agreements, including the international documents on intellectual property and the provisions on “parallel import” contained in the TRIPS agreement within the framework of the WTO, the doctrines of the exhaustion of international, regional and national rights are reviewed. In addition, legal problems related to parallel import and the procedure for exhaustion in the Republic of Uzbekistan are highlighted through a case study. In the conclusion, comments are made on improving the customs legislation of the Republic of Uzbekistan and coordinating the practice of courts and customs authorities on parallel import.

Keywords: customs control, TRIPS agreement, parallel import, exhaustion, price discrimination, free movement of goods, legal protection of intellectual property.

Kirish

Parallel import yoki “kulrang bozor” deb ataladigan tushuncha bugungi global bozorda tobora muhim hodisaga aylanib bormoqda. “Qora bozor”dagi qalbaki mahsulotlardan farqli o‘laroq, kulrang bozor mahsulotlari, odatda, tovar belgisi (yoki mualliflik huquqi yoki patent) himoyasi ostida sotiladigan asl tovarlarni intellektual mulk egalari ruxsatisiz bir hududdan ikkinchi hududga qonuniy tarzda olib kirishdan iborat. Parallel import xalqaro savdoning eng murakkab va jumboqli hodisalaridan biridir, chunki, bir tomondan, xalqaro savdoda tovarlarning erkin harakati muammosi va, ikkinchi tomondan,

intellektual mulk huquqlarini himoya qilish o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sirni kuzatish mumkin.

Material va metodlar

Maqolada “parallel import”ni milliy qonunchilikda huquqiy tartibga solish masalalari hamda intellektual mulk huquqlarining tugashi (exhaustion) rejimi, uni qonunchilikda aks ettirish hamda qonunchilikda huquqlarining tugashi rejimining aniq shakliga ishora qilinmaganligi sababli O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo‘mitasi hamda sudlarning bu masalada kollizion pozitsiyasi huquqiy muammo sifatida o‘rganiladi. Shu bilan birga, bojxona qonunchiligini takomil-

lashtirish, parallel import bo'yicha sudlar va bojxona organlari amaliyotini muvofiqlashtirish yuzasidan mulohazalar keltiriladi.

Maqolada asosan Butunjahon intellektual mulk tashkiloti doirasida tuzilgan intellektual mulk huquqlari bo'yicha xalqaro huquqiy hujjatlar, Jahon Savdo Tashkilotining TRIPS shartnomasi va Doha vazirlar konferensiyasi qarorlarida "parallel import" yoki huquqlar tugashi (exhaustion) bo'yicha keltirilgan normalar tahlil qilinishi bilan birga, O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlari va mavzuga daxldor amaliy materiallar tadqiqot manbasi bo'lib xizmat qiladi. Mamlakatimiz va chet davlatlar mutaxassis-olimlarining fikr-mulohazalari hamda xulosalari, shu jumladan, iqtisodiyot nazariyasi va intellektual mulk huquqi sohasiga oid qarashlari, shuningdek, mantiqiy, rasmiy-yuridik, qiyosiy-huquqiy, empirik va qiyosiy-tipologik tahlil metodlaridan keng foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Parallel importning huquqiy asoslari na Sanoat mulkini muhofaza qilish bo'yicha Parij konvensiyasi, na boshqa intellektual mulk huquqlarini tartibga soluvchi yoki bojxona nazorati bo'yicha xalqaro shartnomalarda keltirilgan. Intellektual mulk sohasidagi eng muhim 1994-yilgi GATT/JST (Ta'riflar va savdo to'g'risidagi shartnoma) kelishuvi paketi ichida tuzilgan Intellektual mulk huquqlarining savdoga oid jihatlari to'g'risidagi bitim – TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – JSTning Intellektual mulk huquqlarining savdoga oid jihatlari to'g'risidagi bitimi. To'liq matni bilan https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/trips_e.htm orqali tanishish mumkin) intellektual mulk huquqlarining barcha jihatlari qamrab olgan shartnoma bo'lgani sababli parallel import masalasini ham o'z ichiga olishi kutilgandi. Shunga qaramay, parallel import GATT tomonidan qo'llab-quvvatlangan xalqaro erkin savdo maqsadiga, haqiqatan ham, mos kelishi e'tirof etilgan bo'lsa-da, umuman olganda, parallel importga ruxsat berish

to'g'risida kelishuvga erishib bo'lmadi. Ammo ushbu bitimning 6-moddasi, bitim bo'yicha nizolarni hal qilish maqsadlarida intellektual mulk huquqlarining tugashi masalasida davlatlar qanday pozitsiyada bo'lishidan qat'i nazar, bu borada hech qanday shikoyat eshitilmasligini nazarda tutadi. Bundan kelib chiqadiki, TRIPS bitimi o'z moslashuvchan normalari orqali bu hodisaga ruxsat beradi. Keyinchalik, 2001-yilda Qatarning Doha shahrida JSTning IV Vazirlar Konferensiyasida qabul qilingan "TRIPS shartnomasi va jamoat salomatligi to'g'risida"gi Deklaratsiyada intellektual mulk huquqlarining tugatilishi bilan bog'liq bo'lgan TRIPS kelishuvining qoidalari ni tatbiq etishda, har bir a'zo davlatga bunday tugatish uchun o'z rejimini o'rnatishda erkinlik berilishi nazarda tutiladi.

Parallel import hodisasi huquqlar tugashi (ingliz tilida – exhaustion) doktrinasining tabiiy natijasidir. "Intellektual mulk huquqlarining tugashi" deganda huquq egalari muhofaza qilingan tovarlarni qayta sotish ustidan nazorat qilish huquqini yo'qotadi. "Huquqlar tugashi prinsipi" yoki "birinchi sotish doktrinasini" asosida yotadigan mazmun shundaki, patentlar (yoki mualliflik huquqlari yoki tovar belgilari) bilan himoyalangan mahsulot sotilganda, intellektual mulk egasi ushbu mahsulotga bo'lgan mulkiy huquqlaridan voz kechganligi uchun adolatli haq oladi. Shunday qilib, bu huquqlar birinchi sotuv vaqtida "tugatiladi" [1]. Boshqacha aytganda, huquqlar tugashi doktrinasini "patent egasining ushbu mahsulotni o'z roziligi bilan shartsiz sotilganidan keyin patentlangan mahsulotdan bundan keyin haq olish, nazorat qilish yoki qaytarib olish huquqi"ni cheklaydi. Shunday qilib, intellektual mulk huquqlari zamonaviy va samarali to'siqlarsiz savdo tizimini asossiz ravishda buzmaydi hamda tovarlar shartnomaviy cheklovlar va huquqlarni o'tkazish bo'yicha cheklovlar labirintiga tushib qolmaydi [2].

Yuqorida aytib o'tganimizdek, TRIPS 6-moddasi JSTga a'zo mamlakatlarga milliy, mintaqaviy yoki xalqaro darajada huquqlar-

ning tugash tartiblarini tanlashda erkinlik beradi. Ya'ni TRIPS kelishuvi a'zo davlatlarga intellektual mulk huquqlari "tugashi" bo'yicha o'z qonunlari va qoidalarini yaratish hamda amaliyotda qo'llash imkonini yaratadi. Umumiy amaliyot nuqtayi nazaridan qaraydigan bo'lsak, huquqlar tugashi doktrinasi bo'yicha huquqlar:

a) milliy huquqlar tugashi tartibi (tovarga bo'lgan intellektual mulk huquqlari mulk huquq egasi yoki uning qonuniy vakili tomonidan ushbu hududiy yurisdiksiyada himoyalangan tovarning mamlakat ichida "birinchi sotilishi"ga qadar amal qiladi);

b) mintaqaviy huquqlar tugashi tartibi (tovarga bo'lgan intellektual mulk huquqlari mulk huquq egasi yoki uning qonuniy vakili tomonidan ma'lum bir mintaqaning har qanday hududida tovarning "birinchi sotilishi"ga qadar amal qiladi);

d) xalqaro huquqlar tugashi tartibiga (tovarga bo'lgan intellektual mulk huquqlari mulk huquq egasi yoki uning qonuniy vakili tomonidan tovarning dunyoning istalgan yerida "birinchi sotilishi"ga qadar amal qiladi) bo'linishi nazarda tutilgan va bu bo'linish davlatlar tomonidan qabul qilinishi hamda bu bo'yicha qaror JSTning nizolarni hal qilish tizimida shubha ostiga olinmasligi mumkin.

Ushbu tizim Yevropa Sudi (European Court of Justice – ECJ) yurisprudensiyasida paydo bo'ldi. U 1970-yillarning boshida "Deutsche Grammophon Gesellschaft mbH v. Metro-SB-Grossmarkte" ishida birinchi marta huquqlar tugashi tamoyilini qo'llagan. ECJ milliy huquqlar tugashi tartibi "milliy bozorlarni yagona bozorga birlashtirish"ga qaratilgan Rim shartnomasiga zid keladi, deb hisobladi. U hamjamiyat ichida huquqlar tugashi (Community exhaustion) konsepsiyasini qo'llaydi; sud, agar ruxsat etilgan birinchi savdo intellektual mulk egasining roziligi bilan amalga oshirilgan bo'lsa, bunday sotish holati uning mutlaq huquqlarini saqlab qolish uchun ahamiyatli bo'lmaydi, deb hisobladi. Agar huquqlar tugashi milliy darajada deb hisoblansa, u ishlab chiqaruvchilarga umumiy

bozorni bo'lishga imkon beradi. Bu esa Yevropa hamjamiyati shartnomasi maqsadlariga to'g'ri kelmaydigan davlatlararo savdoni cheklaydi.

Yevropa sudi, agar tovar belgisi egalari tovarlarning erkin harakatlanishiga to'sqinlik qilsa, Yevropa bozoriga integratsiyalashuv maqsadiga to'sqinlik qilishini darhol tan oldi va o'sha dastlabki bosqichda bunday harakatlarga yo'l qo'ymaslik uchun raqobat qonunchiligi tamoyillariga murojaat qildi. Keyinchalik ECJ ushbu mavzu bo'yicha o'z yurisprudensiyasini shakllantirdi. Yevropa hamjamiyati shartnomasida miqdoriy cheklovlar va ekvivalent ta'sirga ega bo'lgan choralarini taqiqlash asosida "hamjamiyat ichidagi huquqlar tugashi doktrinasi"ni ishlab chiqdi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Biroq intellektual mulk huquqlari bilan himoyalangan tovarlarning ma'lum bir a'zo davlatga huquq egasining ruxsatisiz olib kirilishining huquq egasi tomonidan sudga murojaat qilish orqali oldini olish mumkinmi yoki yo'qmi, degan masala a'zo davlat qonunlariga bog'liq. Agar a'zo davlat intellektual mulk huquqlarining milliy ravishda tugatilishi tartibini qabul qilgan bo'lsa, huquq egasi yoki uning qonuniy vakili parallel importning oldini olishi mumkin, chunki uning mutlaq huquqlari himoyalangan tovarning ushbu davlatdagi "birinchi sotilishi"ga qadar amal qiladi. Masalan, AQSh milliy huquqlar tugashi tizimini qo'llagan holda parallel import bo'yicha qattiq nazorat olib boradi. Xalqaro huquqlar tugashi tartibini tanlagan davlatlarda esa parallel importni to'xtatib bo'lmaydi, chunki himoyalangan tovar dunyoning istalgan nuqtasida "birinchi marta" sotilganda, huquq egasining intellektual mulk huquqlari tugaydi. Buni Hindiston amaliyoti misolida ko'rish mumkin.

Mintaqaviy huquqlar tugashi tartibining eng yorqin misoli sifatida Yevropa Ittifoqidagi "exhaustion" tizimini keltirish mumkin. Unga ko'ra, Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga ittifoq tashqarisidan parallel import taqiqlanadi, lekin Ittifoq ichida ruxsat etiladi. Shuni

ta'kidlash kerakki, Shimoliy Amerika erkin savdo bitimi (NAFTA) yoki Argentina, Braziliya, Paragvay va Urugvay o'rtasida Janubiy konusning umumiy bozorini (MERCOSUR) tashkil etish to'g'risidagi Asunciun shartnomasi kabi boshqa mintaqaviy savdo bitimlarida huquqlar tugashi muammolari va parallel import bilan bog'liq maxsus qoidalar yo'q.

O'zbekistonda ushbu hodisa bilan bog'liq vaziyatga e'tibor qaratadigan bo'lsak, parallel import tushunchasi milliy qonunchiligimizda o'z aksini topmaganligi, shu bilan birga, bu sohada davlatimizning tajribasini yoritib beruvchi ilmiy izlanishlar yo'qligi ko'zga tashlanadi. Muammoning birinchi tomoni – tushunchaning qonunchilikda ifodalanishi haqida gapirganda, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1107¹-moddasi va "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 26-moddasida mutlaq huquqlar tugashi tartibi mavjud bo'lib, unda "Ushbu tovar belgisidan fuqarolik muomalasiga bevosita tovar belgisi egasi yoki uning roziligi bilan qonuniy ravishda kiritilgan tovarlarga nisbatan boshqa shaxslar tomonidan foydalanish tovar belgisiga bo'lgan mutlaq huquqning buzilishi hisoblanmaydi" deb bevosita keltirilgan. Ammo modda matni to'g'ridan to'g'ri parallel importga ishora qilmaydi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining amaldagi Bojxona kodeksining 56-bobi aynan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni himoya qilishga bag'ishlangan bo'lsa-da, bu kodeks ham parallel import masalasini tartibga solmaydi (garchi 2019-yil 17-avgustda muhokamaga qo'yilgan yangi Bojxona kodeksi tahriri parallel import tushunchasiga ta'rif va bojxona organlari o'z vakolatlari doirasida Bojxona reestriga kiritilgan intellektual mulk obyektlari huquqlarini himoya qilish choralari ko'rishda parallel importni istisno qilishlari haqida bevosita keltirilgan bo'lsa-da, amaldagi bojxona qonunchiligi parallel import fenomenini o'zida aks ettirmaydi).

Parallel import bilan bog'liq yana bir muammo – huquqlar tugashi tartibining aniq belgilanmaganligi va bu vakolatli organlar faoliyatida ma'lum bir qiyinchiliklarga sabab bo'layotganligidir. Bunga misol sifatida "Medtronic Inc" va "Tiva Medical" ishini keltirish mumkin. "Medtronic Inc" va "Tiva Medical" MCHJ ishi bo'yicha sud da'vogarning javobgar tomonidan "Medtronic" tovar belgisi ostidagi tovarlarini fuqarolik muomalasiga kiritishini noqonuniy deb topish va "Tiva Medical" MCHJga "Medtronic" tovar belgisiga bo'lgan huquqlarni buzish orqali olib kirilgan mahsulotlarni reeksport bojxona rejimiga rasmiylashtirish yoki yo'q qilish majburiyatini yuklash borasidagi da'volarini rad etdi va huquqlar tugashi tartibining milliy darajada ekanligi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining pozitsiyasini asossiz deb ta'kidladi.

Yuqoridagi keltirilgan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi va "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni moddalari mazmunidan O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida mutlaq huquqlar tugashining milliy tartibi belgilangan deb fikr yuritish imkonini beradi, sababi Fuqarolik kodeksi ham, amaldagi qonun hujjatlari ham mamlakat ichidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan. Ammo sud qonun hujjatlarida mahsulotlar O'zbekiston Respublikasi hududida qonuniy ravishda fuqarolik muomalasiga kiritilishi kerakligi bo'yicha ko'rsatma mavjud emas deb hisobladi. Fuqarolik kodeksining 1107¹-moddasi va "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 26-moddasi ham ochiq ekanligi, ushbu moddalarga rasmiy sharh berilmagani sababli sud bu moddalar matni xalqaro huquqlar tugashi tartibini nazarda tutadi, degan xulosaga keldi. Ya'ni sud "Medtronic Inc"ning "Tiva Medical" MCHJ tomonidan O'zbekiston Respublikasiga im-

port qilinayotgan “Medtronic” tovar belgisi ostidagi tibbiy mahsulotlarga bo’lgan mutlaq huquqlari “Medtronic Inc” tomonidan ular dunyoning istalgan yeridagi “birinchi sotilishi”da tugaganligi va “Tiva Medical” MCHJ-ning bu mahsulotlarga bo’lgan erkin tasarruf etish huquqlari unga mahsulotni fuqarolik muomalasiga erkin kiritish huquqini beradi, deb qaror chiqardi.

O’zbekiston JSTga a’zo bo’lish arafasida turgan davlat sifatida TRIPSning normalarini o’z qonunchiligiga tatbiq etish bilan bog’liq jarayonlarda parallel import masalalarini ham inobatga olish va qonunlarimizdagi intellektual mulk obyektlarining bojxona nazorati bilan bog’liq moddalarida ushbu tushunchani kiritish, bu bo’yicha mahalliy sudlarga tushuntirishlar berish maqsadga muvofiqdir [3].

Har xil turdagi huquqlar tugashi tartiblaridan kelib chiqadigan foyda va xarajatlarni ta’kidlagan holda, ko’pchilik olimlar faqat xalqaro darajadagi huquqlar tugashi tartibi JSTning ko’p tomonlama savdo tizimi ruhi, qoidalari va maqsadlariga to’la mos keladi va shuning uchun JSTning barcha mamlakatlari-ga majburiyat sifatida yuklanishi kerakligini ta’kidlaydilar. Ular parallel import bo’yicha cheklovlarini savdodagi notarif to’siqlar (NTB – non-tariff barriers) shakllaridan biri deb hisoblashadi. Chunki ularning fikriga ko’ra, yuqori darajadagi intellektual mulk huquqlari JSTning tovarlar erkin harakatini nazarda tutuvchi maqsadlariga zid [4]. Huquqlar tugashi doktrinasisiz, asl patent (yoki mualliflik huquqi yoki tovar belgisi) egasi intellektual mulk huquqlarini o’zida mujassam etgan tovar yoki xizmatni “sotish”, “boshqa shaxsga o’tkazish” yoki “foydalanish” ustidan doimiy nazoratni amalga oshiradi va shu bilan bunday tovar yoki xizmatni sotib olgan xaridorga uni qayta sotish yoki hatto undan “erkin foydalanish”ga to’sqinlik qiladi, chunki bunday “qayta sotish” yoki “erkin foydalanish” huquq egasining mutlaq huquqlariga ta’sir qiladi.

Ammo, boshqa tomondan, parallel import intellektual mulk obyektlari muhofazasi

uchun ba’zi tahdidlar uyg’otadi. Chunki parallel import huquq egasining ruxsatisiz mahsulotlarni olib kirish imkonini berar ekan, bu orqali asl tovarlar kontrafakt tovarlar bilan adashtirib yuborilishi, mualliflik obyektlarining soxta variantlari mamlakatlar hududiga kirib kelishi ehtimolligi oshadi. Bundan tashqari, Edbert Seligshan Hormanning fikriga ko’ra, parallel import amaliyotlari ma’lum hududlardagi tovarlar litsenziatlar tomonidan ushbu hududlar bo’yicha litsenziyaga ega bo’lgan boshqa hududlarga olib kirilishida yuzaga keladi va bu tovar import qilinadigan hududlardagi litsenziatlar uchun aniq yo’qotishlarga olib keladi. Shu sababli parallel import faoliyati litsenziat tovar belgisi egasi bilan tuzilgan litsenziya shartnomasi bo’yicha oladigan mutlaq huquqlarga mos kelmaydi. Va nihoyat, olim parallel import amaliyotining oldini olish milliy yoki mintaqaviy huquqlar tugashi tartibini qo’llash orqali amalga oshirilishi mumkinligini ta’kidlaydi [5].

Shunga qaramay, parallel import bo’yicha cheklovlar TRIPSning “xalqaro savdodagi to’siqlarni kamaytirish” siyosatining maqsadiga ochiqdan-ochiq zid kelmaydimi? Intellektual mulk huquqlarini ta’minlash bo’yicha chora-tadbirlar va tartiblarning o’zi qonuniy savdoga to’siq bo’lib qolmaydimi, degan masalalar doimiy ilmiy jamoatchilik va amaliyotchilar orasida bahslarga sabab bo’lmoqda.

Parallel savdo bo’yicha amaliy ma’lumotlar kam, chunki xalqaro savdoning ushbu muhim, ammo bahsli jihati bo’yicha juda kam empirik tadqiqotlar o’tkazilgan. Muammoni yanada murakkablashtiruvchi holat mavjud bo’lgan bir nechta tadqiqotlar rivojlangan mamlakatlarda kontekstida o’tkazilgan va asosan parallel savdoga, ayniqsa ta’sirchan bo’lgan ishlab chiqaruvchilar, masalan, iste’molchilar orasida taniqli bo’lgan brendlar, kompakt disklar yoki farmatsevtika mahsulotlari bilan cheklangan [1]. Shu sababli parallel savdo oqimlarining umumiy yo’nalishi va hajmi haqida aniq xulosalar chiqarish qiyin. Bundan tashqari, parallel savdoning ta’siri bo’yicha mavjud da-

lillar odatda import qiluvchi mamlakatlardagi narxlar va intellektual mulk egalarining oladigan foydasiga to'g'ri keladi. Eksport qiluvchi mamlakatlardagi narxlarning ta'siri haqida hech qanday dalil yo'q.

Bundan tashqari, professor F. Abbott parallel importning joriy iqtisodiy modellari da ikkita asosiy kamchilikni aniqlaydi. "Birinchidan, xalqaro kontekstda parallel import bo'yicha empirik tadqiqotlar juda kam va ko'p hollarda juda sayoz". Xalqaro intellektual mulk savdosi sohasini oqilona baholash uchun iqtisodchilarda yetarli ma'lumot yo'q, chunki importchilar parallel import to'g'risida hisobot bermaydilar, bojxona organlari ham bu bo'yicha ma'lumotlarni yig'maydi. Ikkinchidan, parallel importga turli yondashuvlarni modellashtirishga urinish bo'yicha tadqiqotlar haddan tashqari soddalashtirilgan taxminlarga asoslanadi. Shuning uchun ular haqiqiy dunyoning adekvat holatini aks ettirmaydi va "qaror qabul qilish uchun vosita sifatida" ishlatilmasligi kerak [6].

1980-yillarda Qo'shma Shtatlarga parallel import ham tovarlarning erkin harakati, ham narxlar orasidagi farqlar tufayli yuzaga kelgan va bu ikki omilning dolzarbligi shu vaqt oralig'ida bir nechta sud ishlarida tasdiqlangan. Mavjud empirik dalillardan shuni ishonch bilan aytish mumkinki, uzoq muddatli istiqbolda parallel import tovarlar narxining pasayishiga olib kelishi shart emas, balki iste'molchilarga ko'proq mahsulot variantlari va ishlab chiqaruvchilar uchun ko'proq brend ichidagi raqobat (shu orqali katta ehtimollik bilan narxlardagi pasayish)ni ta'minlaydi.

Parallel import va farmatsevtika mahsulotlarini olish imkoniyati o'rtasidagi munosabatlar ko'p yillar davomida intellektual mulk huquqlari va davlat siyosati maqsadlari atrofida munozaralarda markaziy masala bo'lib kelgan. So'nggi paytlarda butun dunyo bo'ylab rivojlanayotgan mamlakatlar duch kelgan OIV/OITS inqirozi aholi salomatligi sohasida parallel import o'ynashi mumkin bo'lgan rolga e'tiborni kuchaytirdi. Ko'pgina

kam rivojlangan mamlakatlar surunkali ARV (antiretrovirus) dorilar tanqisligiga duch kelmoqda va mavjud dori-darmonlarning haddan tashqari qimmat narxlari bilan kurashishlari kerak. Natijada rivojlanayotgan mamlakatlardagi millionlab odamlar ARV terapiyasi yoki rivojlanayotgan dunyoda keng tarqalgan kasalliklar uchun boshqa muhim dori vositalaridan foydalana olmaydi [7].

2020-yilda intellektual mulk huquqlarining iqtisodiy tahlili bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan G'arbiy Hindiston universiteti doktori Bryan Khan tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, iqtisodiy nuqtayi nazardan parallel import raqobatbardosh bozorlarni yaratish uchun yaxshi, chunki u monopol dori vositalarining narxlarini muvozanat darajasiga tenglashtiradi [8]. Doktor xalqaro huquqlar tugashi tartibi raqobatni qo'llab-quvvatlashi, umumiy dori vositalarini arzon bozorda (masalan, rivojlanayotgan mamlakat) sotib olish va ularni qimmat bozorda (masalan, rivojlangan mamlakat) qayta sotish mumkinligi, bu, haqiqatan ham, yuqori narx bozorida (rivojlangan mamlakat) raqobatni keltirib chiqarishini tushuntiradi, chunki intellektual mulk egalarining huquqlari tugadi va ular umumiy mahsulotlarning "parallel importi"ni to'xtata olmaydi. Shunday qilib, yuqori narx bozorida mahsulot narxi tushadi [9].

Xulosalar

Parallel importning qonuniyligi Jahon Savdo Tashkilotiga a'zo davlatlar o'rtasida qizg'in siyosiy munozaralarga sabab bo'layotgani ajablanarli hol emas. Ko'rinishidan, TRIPS kelishuvining 6-moddasida ko'zda tutilgan va Doha deklaratsiyasining 5(d)-bandida mustahkamlangan moslashuvchanliklar rivojlanayotgan mamlakatlarga aholi salomatligini himoya qilish va dori vositalaridan foydalanishni rag'batlantirish uchun muayyan huquqlar tugashi rejimlarini qo'llash imkonini beradi. Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlar arzonroq dori-darmonlarni parallel ravishda olib kirishga ruxsat berish va milliy kasallik yukini

yengillashtirish uchun xalqaro huquqlar tugashi rejimiga tayanishni xohlashlari haqida dalillar mavjud.

O'zbekiston Respublikasi ham rivojlanayotgan davlatlardan biri sifatida ushbu hodisaga befarq bo'lmasligi lozim. Parallel import qonunchiligimizda aniq o'z ifodasini topmog'i, davlat organlari va sudlar bu bo'yicha

yagona pozitsiyani o'zlarida shakllantirishlari talab etiladi. Parallel import fenomeni orqasida yotgan yutuqlar (iqtisodiy, xalq farovonligi, tovarlarning erkin harakati) hamda kamchiliklar (intellektual mulk egalarining mutlaq huquqlariga bo'ladigan tahdidlar) O'zbekiston kontekstida o'rganib chiqilishi dolzarb sanaladi.

REFERENCES

1. Rai R.K., Jagannathan S. Parallel imports and unparallel laws: does the WTO need to harmonize the parallel import law? *Journal of World Trade*, 2012, vol. 46, no. 3, pp. 657–694.
2. Kobak J.B.Jr. Exhaustion of Intellectual Property Rights and International Trade. 5 *Global Econ.*, 2015, vol. 1, p. 13.
3. Almosova Sh. TRIPS bitimi normalarini O'zbekiston Respublikasi intellektual mulk qonunchiligiga implementatsiya qilish muammolari [Problems of implementing the norms of the TRIPS agreement into the intellectual property legislation of the Republic of Uzbekistan]. *Lawyer Bulletin*, 2020, vol. 1, no. 3, pp. 63–71.
4. Bonadio E. Parallel imports in a global market: should a generalised international exhaustion be the next step? *European Intellectual Property Review*, 2021, vol. 33 (3), pp. 153–161.
5. Horman E. The exclusive rights of licensees in parallel import practices. *Yuridika*, 2021, no. 36, p. 57. DOI: 10.20473/ydk.v36i1.19378/.
6. Abbott F.M. First report (final) to the Committee on international trade law of the International law association on the subject of parallel importation. *Intl. Econ. L.*, 1998, no. 1, pp. 607, 632.
7. McKeith S. Pharmaceutical patents in developing nations: parallel importation and the doctrine of exhaustion. *African Journal of Legal Studies*, 2014, no. 6, pp. 287–314. DOI: 10.1163/17087384-12342030/.
8. Parallel Import – Dilution of Benefits for Intellectual Property Owners. Available at: <https://aiadr.world/2020/03/01/parallel-import-dilution-of-benefits-for-intellectual-property-owners/>.
9. Qodiraliyev S. Peculiarities of the introduction of modern information and communication technologies in the courts. *Conference Zone*, 2021, pp. 44–48.
10. To'raikulova N., Yuldashov A. Intellektual mulk huquqi himoya qilish mexanizmini takomillashtirishda xalqaro shartnomalarning o'rni va ahamiyati [The role and importance of international agreements in improving the mechanism of protection of intellectual property rights]. *Conferencea*, 2022, pp. 467–471.
11. Almosova Sh. Zashchita prav intellektual'noy sobstvennosti po Konstitutsii i gosudarstvennym programam [Protection of intellectual property rights under the Constitution and state programs]. *Review of law sciences*, 2020, vol. 2, no. spec. iss., pp. 72–76.
12. Kinza F., Turdialiyeu M.A. Understanding the social change and development in the “Third World”: a book overview. *World Bulletin of Management and Law*, 2022, no. 6, pp. 1-2. Available at: <https://scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/439/>.
13. Gafurova N., Babaev J. Review protecting the rights of the patient as a consumer of health services: International standards and national legislation. *Journal of Critical Reviews*, 2019, vol. 7, no. 1, p. 2020.
14. Faizulloev Sh.Zh. Creating a favorable legal framework to attract foreign investors-a comparative study of Uzbekistan, Kazakhstan and some developed countries. *Journal of Legal Studies*, 2021, spec. 3.
15. Almosova Sh. Domen nomlari va individuallashtirish vositalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va ulardan foydalanishda muammoli holatlar tahlili [Analysis of the relationship between domain names and personalization tools and their use cases]. *Yurist Axborotnomasi – Legal Bulletin*, 2020, vol. 1, no. 6, pp. 81–85.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

4 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d., dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva,
Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Jurnal 30.12.2022-yilda tipografiyaga

topshirildi. Qog'oz bichimi: A4.

Shartli 21,4 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 177.

TDYU tipografiyasida chop etildi.